

Naszályi Emil

A SZELLEMEK MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE A LELKISÉG TÖRTÉNETÉBEN

A szellemek megkülönböztetése a lelki élet jelentős eleme. Tárgyalásunkban először a Szentírás tanítását vizsgáljuk, majd az atyák tanítását, a középkor tanítását, azután a XVI–XVIII. század felfogását, végül a XX. századét.

Az Ószövetség tanítása

Az Ószövetségben a szellemek megkülönböztetése kifejezés nem található, gyakorlati példái azonban mutatják a tétel jelentőségét. Az ember már választhat "a jó és rossz tudása" között (Ter 2,17), Káin is választott (uo. 4,7). Ábrahám szintén. (uo. 12,4). Izrael népe is sokszor állt választás előtt (pl. Kiv 19,8; 24,3; Józs 24,15; MTör 28,1.15; Bír 5,2; 1Kir 19,18). – Egyetemes tapasztalata az emberiségnek a Szentírásón kívül is a jó és rossz megkülönböztetése (vö. pl. Herkules a választúton).

Mindezek közös vonása volt, hogy egy tekintély szólalt meg, amely kötelez, de nem lehet megfogni, követelményei számára nincs igazolás. A jó és rossz között mindig van valami bizonytalanság. Világosságot a választáshoz csak lassan talál az ember. Egyrészt kötelezést látunk, másrészt ez a kötelezés a választásra szólított embernél feltételezi egy titkos érték felfogását, egy titokzatos bér (jutalom vagy büntetés) elismerését a kötelezésben. Mindebben nemcsak választás van, hanem megkülönböztetés is. – Ezenkívül az isteni, a kötelező hanggal szemben megszólal egy másik hang, a bűn vagy a sátán hangja. Ez a másik hang is titokzatos, mert úgy látszik, hogy az ember szívéből fakad, s az ember saját vágyát fejezi ki (Ter 6,5–6; 11,4; Kiv 32,9; MTörv 32,5; 20; Zsolt 95,10) – s ugyanakkor érezzük, hogy ez más, mint az ember, nem az embertől származik, hanem valami nyugtalanító személyiségtől, aki mintha világosabb, erősebb, terveiben tudatosabb lenne, mint az ember. Ez a valaki jobban ismeri az emberi szív hajlandóságait, mint saját maga, sőt bele tud hatolni a legjobb isteni szándékokba is (Ter 3). Annnyira bele tud vegyülni ebbe, hogy az ember előtt három homály áll:

1. Isten homálya, aki követel, de nem látható;

2. a sátáné, aki elrejtőzik, aki inkább sugall, mint állít, nem bizonyít; inkább előterjeszt, mint kötelez, igyekszik felszabadítani a vágyakozásokat, az álmokat, az ábrándokat és elképzeléseket azzal, hogy elfelejteti a valóságot;

3. magának az embernek a homálya, aki képtelen tisztán látni a saját szívében; képtelen elfogadni, magáénak vallani cselekedeteinek és ezek következményeinek egész súlyosságát (Kiv 32,21; 2Sám 12,7), aki meg van osztva két felszólítás között, amelyeket fölfog, s amelyek közül mindegyik visszhangot ébreszt benne (Zsolt 73,2.15). Tehát választani az ember számára nemcsak azt jelenti, hogy tesz egy ilyen vagy amolyan cselekedetet, hanem azt is jelenti, hogy azonosul egy hallott hanggal, vagyis megkülönböztet, elkülönít, elválaszt egymástól két lényt: a követelő Istent és a sugalló sátánt vagy az emberi ösztönzést. Ez a megkülönböztetés a szellemek megkülönböztetése.

Az ember felelős, mert szabad. Tudja, hogy Isten szólítja. Ez a szólítás világos, tiszta, jó szellem. Lát azonban ezzel a jó szellemmel szemben álló másik indítást is, amely a sátáné vagy önmagáé, de amely mindig háttérben áll az ember mögött, elhalványul, de az ember számára erősen vonzó. – Az ember kezdeményezése és felelőssége mindig megmarad, cselekvésének iránya azonban esetenként más lehet. Isten a hűségre és a szeretetre indít; de megjelenik a féltékenység szelleme, amely a házaseleket váláshoz vezet (Szám 5,14.30); ugyancsak a féltékenység szelleme férkőzik Saul lelkébe (Szám 14–16; 19,9); így jelenik meg Isten elhagyása is (Óz 4,4–14; 5,14); fellép a szédelés szelleme (Iz 19,14); az álomkór szelleme (Iz 19,10). Ugyancsak így szól az Úr szelleme, hogy Mózes és a hetven férfi tudja vezetni a népet (Szám 11,16–17.24–25), ő szól a bírácoknak és királyoknak is (Bír 3,10; 6,34; 14,6; 14,19; 15,14; 1Sám 11,6; 16,13).

Az egész Ószövetség tehát feltételezi a megkülönböztetést. A próféták szerepe az, hogy felhívják a népet: figyeljen Isten cselekedeteire a reá váró eseményekben; hogy megnyissák a vakok és szétszórt emberek szívét, szemét. Világos, hogy harc folyik Isten üdvözítő terve és a bűn között. Izrael történelme, kultúrája, vallása az emberiségnek csak egy csekély töredékében él. Valójában azonban ez példája Isten bűn fölötti diadalának, győzelmének. Ezt a történelmet egyedül Isten vezeti, titkát csak Isten ismeri. Az Ószövetségnek nincs más értelme, mint kivetíteni Isten döntő ítéleteit erre a töredékre; Isten adja a történelemben működő tényezők bonyolultságát, melyek az események folyását a mélyben irányítják. Ez az egyedül igaz történelem: a küzdelem Isten és a gonosz hatalmak között. Az Ószövetség ennek az egész küzdelemnek a megkülönböztetése.

A zsidó eredetű egyéb írásokban is szerepel a két szellemről s a kettő harcáról szóló tanítás (Testamentum Aser; az apokrif B, az 1947-ben felfedezett Manuale Disciplinae, Testamentum Judae).

Az Újszövetség tanítása

Az Újszövetségben az evangéliumok feltételezik a szellemek megkülönböztetését. Jézus igazi személyisége, a személyiségében és cselekedeteiben megjelenő Lélek hatalma s ugyanakkor a rossz lélek bukása feltételezik a megkülönböztetést Jézus emberi létezésében. Ezt a megkülönböztetést láthatjuk Máriában, Jézus édesanyjában, Józsefben, Erzsébetben: "Erzsébetet eltöltötte a Szentlélek" (Luk 1,41). Zakariásban a jelet és a büntetést

látjuk. Simeont "a Szentlélek töltötte el", "kinyilatkoztatást kapott a Szentlélektől", "a Lélek indítására a templomba ment" (Luk 2,25–27). Vannak, akik nem értették meg a hozzájuk intézett szavakat; csak a figyelmes szív képes megtalálni a Lélek meglátásait. Mária maga, bármennyire nyitott Isten figyelmzetéseire, meglepődik Fia reakcióin, nem látja azonnal a Lélek tevékenységét (Lk 2,50). Akik Jézus mellé álltak, meglátták benne a Lélek útját. Mások ezt nem tudták megtenni. Ez ma is így van az evangéliumok olvasóival. – Jézus egyénisége, tanítása és csodái nyilvánvalóvá teszik a megkülönböztetés szükségességét, de nem kényszerítik ezt ki a lelkektől.

A szellemek megkülönböztetése tételesen az 1Kor 12,10-ben, valamint 1Jn 4,1-ben szerepel. Az evangéliumokban nincs ilyen kifejezés; de maga a megkülönböztetés betölti az egész evangéliumot. Erre utalnak az apostoli levelek is. A hűségesek gyakran önkéntelenül is megkapják a megkülönböztetés lelkét, ez azonban Istentől jövő külső segítség. Nem minden ember tudja meglátni Krisztusban az isteni ígéretek beteljesedését. Ezért vált Jézus az ellentmondás jelévé. Még tanítványai is meg-megakadnak ebben a megkülönböztetésben. A tenger lecsendesítése után "nagy félelem fogta el őket. Ki ez – kérdezték egymástól –, hogy még szél és a tenger is engedelmeskednek neki?" (Mt 8,27) Keresztelkedésében Jézus egészen egy a bűnbánó tömeggel; de egyedülálló módon mutatkozik meg Istennel és a Lélekkel való kapcsolata (Mt 3,13–17). Megkísértésében is fölségesen áll elénk Jézus. Világosan látja az utat, tisztán megkülönböztet jót és rosszat. Ragyogóan különbözteti meg a földi kincstől a mennyei kincset, az ép szemet és a rossz szemet, a világosságot és a sötétséget (Mt 6,19–22). Nyíltan kimondja, hogy senki sem szolgálhat két Úrnak (uo.24). Tanítása világosan állítja elénk Isten követelését és a sátán félrevezető csábítását: "az Isten országát csak az erőszakosak érik el" (Mt 11,12). Parabolái újra és újra a jónak s a rossznak megkülönböztetését tanúsítják. Érezteti azonban, hogy a megkülönböztetés kegyelme kívülről jön. Simon Péter szavára: "Te vagy Krisztus, az élő Isten fia", Jézus azt mondja: "Nem a test és vér nyilatkoztatta ezt ki neked, hanem az én mennyei Atyám" (Mt 16,16–17). De a homályt nem szünteti meg teljesen: "lelkére kötötte tanítványainak, ne mondják el senkinek, hogy ő a Krisztus" (Mt 16,20). Minden embernek döntenie kell. Minden, amit Jézusban látunk, egységes tanítást tartalmaz a benne élő Lélek jelenlétéről. Parabolái is ezt a feladatot bízzák az emberre: mindenből Isten cselekedeteit kell megismerni, és nem szabad követni más szellemet.

Akik Jézust követték, mindig látták tanításában, csodáiban, egész életében, hogy meg kell különböztetni őt a benne élő embertől. A kereszt lábánál Péter megvallását ismételve a százados mondta ezt ki: "Ez az ember valóban az Isten Fia volt!" (Mk 15,39) Ebben a vallomásban alapos útmutatást nyerünk a Jézusra mutató minden választásra.

Az ApCsel a Lélek diadalmenete Krisztus Egyházának életében. Bizonyítása ez annak, hogy a kereszt útja, melyet Jézus végigjárt, a Lélek útja. Mindez az evangélium igazolása. A tanítványokat ez a Lélek vezeti minden

helyzetben a szellem tiszta megkülönböztetésére. Jézus sok kortársában élt bizonytalanság és értetlenség; nem tudták elfogadni Jézus istenségét. Az ApCsel-ben érezzük már a nagy biztosítékot, hogy minden ember számára Jézus a megkülönböztetés egyetlen alapja.

Szent Pál leveleiben a megkülönböztetésnek nagyon nagy a szerepe. Pál világosan látja az egyes egyházak hibáit, de rámutat jó cselekedeteikre is. Együttal kidolgozza már a megkülönböztetés kritériumait is. Ilyenek: az a tétel, hogy a jó és rossz lelket gyümölcsseiről kell felismerni (Gal 5,19–22,26). Ilyen értelemben írja önmagáról: "Istentől vagyok az, ami vagyok, s rám árasztott kegyelme nem maradt bennem hatástalan" (1Kor 15,10). – Egy másik ilyen kritérium: ami építi az egyházat, az jó. A jó lelkét látja abban is, hogy nyugodtan tud szembeszállni a kísértéssel. A jó lélek igazolása a kapott isteni kinyilatkoztatás is. Az is ilyen kritérium, hogy az igazi adományok kísérője világosság és béke. A jó lélek gyümölcsei között nagyon fontos a testvéri szeretet. – A szeretet nemcsak a jó lélek jele, hanem a megkülönböztetés jele is. Általa növekszik a lélek képessége, hogy befogadja a Lélek ösztönzéseit. Pál számára a megkülönböztetés legfőbb kritériuma a Jézus Krisztussal szembeni magatartás: "Értésteekre adom, hogy aki Isten Lelke által szól, az egy sem mondja: átkozott legyen Jézus. De azt sem mondhatja senki: Jézus az Úr, csak a Szentlélek által" (1Kor 12,3). Azokban, akik Jézust keresztre feszítették, nem volt meg az isteni utak megkülönböztetésének képessége (1Kor 2,8).

János, a szeretett tanítvány evangéliuma és levelei szoros kapcsolatban állnak egymással, de a levelek sajátosan fontos témája a megkülönböztetés. "Az Istentől származó lelket arról ismeritek fel, hogy minden lélek, amely megvallja, hogy Jézus Krisztus testben jött el, az Istentől van" (1Jn 4,2). A Lélek kritériumai mindenekelőtt a szeretet, amely a tanítványokban él, azután a Lélek, akit ő ad nekünk, majd a kenet, amely segít felismerni az igaz lelket, végül a biztonság, amelyben nincsen félelem. "Azok, akik az Istentől születtek, nem követnek el bűnt, mert az ő magja bennük marad, és nem vétkezhetnek, mert az Istentől születtek. Így ismerhetők föl az Isten gyermekei és a sátán fiai" (1Jn 3,9–10).

Az atyák tanítása

A II. sz. közepén Hermasz Pásztor kimondja a lényeges megkülönböztetést a rossz és a jó vágyak között. Gondolatát a későbbi atyák is többen felhasználták. – Órigenész (kb. 185–254) inkább a jó szellemekről beszél és a lélek saját cselekedeteiről. Összefoglalja a szellemek megkülönböztetésének egész szentfráisi tanítását. – Remete Szent Antal (+356), ahogyan őt Szent Atanáz bemutatja, a szellemek megkülönböztetésének elméletéről beszél. – Jeruzsálemi Szent Cirill (kb. 313–386) egyszerű emberekhez mondtott szavai inkább gyakorlatiak. Szavaiban a Szentlélek úgy szerepel, mint egy jó barát: megment, meggyógyít, tanít, vigasztal, megvilágosít. – Euagriosz Pontikosz (346–399) teológiai kidolgozást ad a megkülönböztetésről. Ebben írja, hogy a sátán, amikor a lelkek vesztére jön, néha a fény anyagjának képében jelenik meg. – Szent Ágoston (354–430) nemcsak egyes

emberekről szól, hanem társadalmakról is. Isten városát meg kell különböztetni a sátán városától. A különbség közöttük a szeretetben van. – Cassi-

Hermasz Pásztor, 150 körül (*Enchiridion Asceticum* 28) – "Két angyal van az emberrel: az igazságosság angyala és a gonoszság angyala." "Uram – kiáltottam fel –, hogyan ismerhetem fel cselekedeteiteket, hiszen mindkettő velem lakik?!" "Figyelj – mondotta –, és értsd meg őket! Az igazságosság angyala gyengéd és tartózkodó, szelíd és nyugodt. Amikor tehát ő leszáll a szívedbe, mindjárt igazságosságról, tisztaságról, szentségről és mértékleteségről beszél veled, minden igaz tetről és minden nemes erényről. Amikor ilyen dolgok támadnak szívedben, tudd meg, hogy az igazságosság angyala van veled. Ezek tehát az igazságosság angyalának a művei. Bizalmadat tehát vedd őbelé és az ő műveibe! Most vedd fontolóra a gonoszság angyalának a műveit is! Mindenekelőtt hajlamos a haragra, keserű és veszett, művei pedig rosszak, és megrontják Isten szolgáit. Amikor tehát ő hatol be a szívedbe, ismerd fel a műveiről!" "Uram – mondtam –, nem tudom, hogyan ismerjem fel." "Halld tehát – felelte. Amikor harag támad benned vagy keserűség, tudd meg, hogy ő van benned; továbbá a sokféle tevékenységre irányuló vágy, nagy költségek sok ételre és italra, sokféle részegeskedésre, különféle és felesleges gyönyörökre; ugyancsak a nőkre és a kapzsi vagyonszerzésre irányuló vágyak, a nagy gőg és a dicsekvés, és minden más, ami ezekhez közel áll vagy hasonló; amikor tehát ilyen dolgok járnak az eszedben, tudd meg, hogy a gonoszság angyala van benned. Most tehát, hogy ismered a műveit, távolodj el tőle, és semmiben ne adj neki hitelt, mert az ő művei gonoszak és Isten szolgálaira végzetesek!"

Órigenész, 220 körül (EA 99) – Azokkal a gondolatokkal kapcsolatban, amelyek szívünkéből erednek (akár bármilyen tények emlékéiről, akár bármiféle dolgoknak vagy okainknak megfontolásáról legyen szó), úgy találjuk, hogy olykor belőlünk magunkból erednek, olykor ellenséges erők keltik bennünk, olykor pedig Isten vagy az ő szent angyalai küldik . . . Lehetséges számunkra, amikor a gonosz erő a rosszra kezd csábítani bennünket, hogy elveszünk magunktól a gonosz ösztönzéseket, és ellenállunk a rosszra való csábításoknak, és ne tegyünk semmit bűnös módon; másrészt az is lehetséges, hogy amikor az isteni erény a jóra indít, ne kövessük; mindkét esetben megőrizzük szabad akaratunk hatalmát.

Szent Atanáz, *Remete Szent Antal életrajzában*, 357 (EA 204–206) – Lehetséges és könnyű megkülönböztetni a jók és a rosszak jelenlétét, Isten segítségével. – A szentek látása nem okoz nyugtalan zavart. "Nem kiált, nem emeli fel a hangját, nem hallatja a szavát." (Iz 42,2) Olyan nyugodtan és szelíden történik, hogy nyomában öröm, újjongás és vidámság támad a lélekben. Mert velük együtt ott van az Úr, aki a mi örömünk és az Atya Isten hatalma. A lélek gondolatai zavartalanok és nyugodtak maradnak, úgyhogy megvilágosítást nyerve, önmagában szemléli azokat, akik megjelennek. Hatalmába keríti az eljövendő isteni javakra irányuló vágy; mindenképpen egyesülni szeretne velük, hogy elmenjen velük együtt. Ha aztán egyesek, lévén emberek, félnék a jó szellemek látásától, ezek a félelmet rögtön elveszik tőlük a szeretettel. Így tett Gábor Zakariással, és az isteni sírmál megjelenő angyal

anus (360–435) a nyugati lelkiség igazi atyja, mestere. Konferenciáiban Mózes apáttal mondatja el gondolatait. A megkülönböztetés alapjai az alázatosság, a szív tökéletes nyitottsága, a bőjt, a virrasztás és az imádság.–

az asszonyokkal, valamint az is, aki az evangélium szerint így szólt a pásztorokhoz: "Ne féljétek!" (Lk 2, 10) Mert a tőlük való félelem nem kislelkűségből ered, hanem abból a felismerésből, hogy kiválóbb természetű lény van jelen. Ez tehát a helyzet a szentek látomásával. – A gonoszok támadása és megjelenése viszont zavargással, zajongással, hazavarral és kiáltásokkal jár együtt; olyasmí, mint például neveletlen suhancok vagy útonállók garázdálkodása. Belőle a lélek rettegése támad, a gondolatok zavartsága és kuszáltsága, szomorúság, az aszkéták iránti gyűlölet, levertség, lelki fájdalom, a rokonokra gondolás, halálfélelem és végül gonosz dolgok megkívánása, kislelkűség az erőnyel szemben, erkölcsi lazaság. – Amikor tehát valamilyen jelenés láttára félelem fog el benneteket, ha a félelem hamarosan megszűnik, és helyébe kimondhatatlan öröm lép, bátorkezd, bizalom, belső megerősödés, a gondolatok nyugodtsága és mindaz, amit fentebb már elmondtam, valamint lelki erő és istenszeretet, akkor bizakodjatok és imádkozzatok, mert a lélek öröme és nyugalma a megjelenő lény szentségéről tanúskodik. Így Ábrahám az Úr láttára felhujongott; így János, amikor az Istenanya, Mária megszólalt, repesett örömeiben. – Ha viszont bizonyos jelenségek hatására zavargás támad, külső zaj, világi pompa, halálfélelem, és amiket fentebb már mondtam, akkor tudjátok meg, hogy ez a gonoszok érkezése. – És még ez is legyen számotokra ismertetőjel: ha a lélek megmarad rettegésben, az az ellenség jelenlétére mutat. Mert a démonok egyáltalán nem szüntetik meg a félelmet, anint azt a nagy főangyal tette Máriával és Zakariással, és aki a sírnál megjelent az asszonyoknak. Sőt ellenkezőleg, amikor látják, hogy félnek, még növelik a képzelteket, hogy még nagyobb félelmet keltsenek, sőt odáig elmennek, hogy ilyen szavakkal gúnyolódjanak: "Boruljatok le, és imádjatok minket!" Így szedték rá a pogányokat; így azok hamisan isteneknek tartották őket. – Minket azonban az Úr nem hagyott az ördögtől becsapni; amikor ugyanis hasonló képzelgésekkel támadt rá, ilyen szavakkal hallgattatta el: "Távozz tőlem, sátán! Mert írva van: Az Urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!" (Mt 4, 10) Ezért azt a köpenyeforgatót egyre inkább vessük meg; mert amit az Úr mondott neki, azt értünk tette, hogy a démonok, tőlünk ugyanazokat a szavakat hallva, kénytelenek legyenek távozni, az Úrra való tekintettel, aki azokkal fedte meg őket.

Euagriosz Pontikosz, 390 körül (EA 1359) – *A démonok által sugallt gondolattal három gondolat helyezkedik szembe, amelyek el is nyomják, ha sokáig időzik a lélekben: az, amelyet az angyalok sugallnak, az, amely a saját jóra hajló akaratunkból jön, és az, amely az emberi természetből fakad, és amely még a pogányokat is arra készíti, hogy szeressék gyermekeiket, és tiszteljék szüleiket. A jó gondolattal viszont csak két másik gondolat szegül szembe: az, amelyet a démon sugall, és az, amely a saját rosszra hajló akaratunkból jön. Semmi rossz gondolat nem származik a természetből; mert kezdetben nem lettünk rossznak teremtve: igazában az Úr jó magot vetett az ő földjébe.*

Nagy Szent Gergely (kb. 540–604) elődjei tanítását mondja el. Szemléletesen írja le, hogyan győzheti le a lélek a kísértést az alázatossággal. Nála

Szent Ágoston, 410 körül (EA 653) – *A megkülönböztetés bizony nagyon nehéz, amikor a gonosz szellem bizonyos nagyobb nyugalommal cselekszik, és anélkül, hogy bámi módon is zaklatná a testet, emberi szellemet magára véve mondja el azt, amit mondhat. Akkor is, amikor igaz, amit mond, és hasznos, amit hirdet; ilyenkor, miként az Írás mondja, általában "a világosság angyalává" (2Kor 11, 14), azért, hogy elcsábítsa a maga pártjára azokat, akikben a látszólagos jó által bizalmat keltett. Nem gondolom, hogy ezt a megkülönböztetést el lehet végezni azon adomány nélkül, amelyről az apostol szólt, amikor Isten különféle adományairól beszélt: "másnak a szellemek elbírálása." (1Kor 12, 10) Nem nagy dolog ugyanis felismerni a gonosz szellemet akkor, amikor olyan dolgokra jutott el vagy vezetett el, amelyek a jó erkölcsök vagy a hitszabály ellen vannak; akkor sokan le tudják leplezni. Azzal az isteni adománnyal viszont mindjárt a kezdet kezdetén, amikor még sokak számára jónak tűnik, rögtön meg lehet ítélni, hogy a gonosz van ott.*

Barszanuphiosz és Jóánnész kopt szerzetesek, 540 előtt (EA 1068) – *Minden olyan gondolat, amely nem hordja magában az alázatosság nyugalmát, nem Isten szerint van, hanem nyilvánvalóan a baljós szellemeké. Az Úr ugyanis nyugalomtól kísérve jön; mindaz viszont, ami az ellenségé, zavartól és nyugtalanságtól kísérve.*

Nagy Szent Gergely, 580 körül (EA 1178) – *Egy citera húrja, ha nem eléggé húzzuk meg, nem hangzik, ha pedig túlságosan meghúzzuk, érdesen szól; ennek megfelelően a megtartóztatás erénye vagy teljesen hiányzik, ha valaki a testét nem fékezi meg annyira, amennyire tudja, vagy nagyon rendezetlen, ha a testét jobban meggyötri, mint amennyit kibír. A megtartóztatással ugyanis a test rossz hajlamait kell lerombolni, nem magát a testet.*

Nagy Szent Gergely, 593 (EA 1259) – *Első gondunk arra irányuljon, hogy a szívünket jól megvizsgáljuk, nehogy valamilyen vállalkozásunkra a test nyilvánvaló féltelensége vigyen rá, nehogy a gonosz élvezetektől félrevezetve a lélek felismerje ugyan a rosszat, és mégis megtegye. Második gondunk pedig tegyen vigyázatossá arra nézve, nehogy a testi indulat mintegy a szellemi indulat látszata mögé bújjon, és azokat a vétkeket, amelyeket elkövetünk, erényeknek tüntesse fel. Bizony tudnunk kell, hogy nagyobbak azok a vétkek, amelyek az erényeket utánozzák, azok látszatát öltve magukra; mert a többiek, lévén nyíltan felismerhetők, zavarba hozzák a lelket, és elvezetik a bűnbánatra; emezek viszont nemcsak nem aláznak meg bűnbánattartásra, hanem a cselekvő elméjét meg el is kaptják, mert erényszámba mennek.*

Jóánnész Klimakosz, 650 előtt (EA 1112) – *A megkülönböztetés a kezdekben belső állapotuk helyes felismerése; a haladóknak valami lelki érzék, amely tévedés nélkül megkülönbözteti a sajátos értelemben vett jót a fizikai-jótól és a jó ellenkezőjétől; a tökéletességre eljutottakban isteni megvilágosításból eredő ismeret, amely a másokban fellelhető sötét pontokat is képes a saját fényével megvilágosítani. Vagy talán, általában szólva, a*

nem szerepelnek annyira a korábbi írók félelmet keltő szörnyű kísértései. Ennek oka talán az, hogy mindezek a kísértések a lélekben lejátszódó drámai támadások.

Az V–VII. sz.-ban az írók inkább a külső tényekkel foglalkoztak. A jó szellem jelei: sóhajtozás, epekedés, lesütött szem, békés nyugalom, lehajtott fej, imádság, csend, állhatatosság. A rossz szellem jelei többek között: tunya restség minden jóra, tekintgetés, falánkság, szétszórtság, fecsegés, állhatatlanság, feledékenység, ármánykodás stb. – Diadokhosz Photikosz (kb. az V. sz. közepén) szerint az embert jó és gonosz lélek mozgathatja. A megkülönböztetés nehéz. Istentől eredő megpróbáltatás az időszakos elhagyatottság. A sátánnal vigyázni kell: illúziókat ébreszt, édes érzéseket a Szentlélek vigasztalásával szemben. Ez ellen Jézus nevével kell harcolni. – Jóánnefz Klimakosz (+ kb. 649) Cassianus konferenciái nyomán 26 fokot sorol fel. Az igazi megkülönböztetés az alázatosságból fakad. A lelki élet minden fokán eltérő megkülönböztetéseket kell tennünk önmagunk ismeretétől a – legalább homályos – istenismeretig. Belső megmozdulásaink eredhetnek Istentől, a sátántól és a magunk természetétől. – A VI. sz.-ban írta reguláját Nursiai Szent Benedek (kb. 480–547), éspedig Nagy Szent Vazul (kb. 329–379), Cassianus, az ismeretlen szerzőtől származó Regula Magistri és mások nyomán. Alakja úgy áll a bencés monasztikus hagyományban, mint a megkülönböztetés mestere. Hatása másfél ezer éven át s még ma is nagy jelentőségű, mert regulájának és a regulája által éltetett közösségeknek alapvető és megkülönböztető értéke a diszkréció. A bölcs mérséklet (latinul: discretio) az erények anyja (Bencés Regula, 64.fej.). Természetesen Szent Benedek hatása monostorain kívül csak közvetve érzékelhető.

J. de Guibert szerint ezeknek az angyali és ördögi indításoknak olyan szerepük van, mint a mai pszichiátria és pszichopatológia tüneteinek. Ezeknek az ösztönzéseknek megítélésében és kezelésében olyan hasznos, hatékony és könnyű tanácsokat adnak, amelyek sokat segítenek az itt szereplő szellemek megkülönböztetésében. A normális vagy patológikus tények megkülönböztetése rendkívül fontos.

A középkor tanítása

A középkor folyamán mindig nagyobb számban tűnnek föl látomások, víziók, kinyilatkoztatások. Ez a mai napig is tart, s közülük nagyon sok az átmeneti jelenség. Vannak azonban hitelesnek látszók is. – Sok óriási jelentőségű szent, hatalmas tudású teológus élt ebben az időben. A szellemek megkülönböztetése náluk is komoly kérdés. Tanításuk sokban megvilágítja a jó és rossz szellem mibenlétét és megismerhetőségét. Szent Viktor-i Hugo és mások inkább gyakorlatilag beszélnek a megkülönböz-

megkülönböztetés így is felfogható és megmagyarázható: az isteni akarat biztos megragadása, bármilyen időpontban, bármilyen helyen, bármilyen ügyben; ezt a megragadást csak azok bírkojják, akik tiszták szívükben, testükben és szájukkal.

tetésről. Kialakul az általános felfogás, hogy a szellemek megkülönböztetése a Szentlélek karizmatikus adománya.

Szent Bernát (1090–1153)

Tanítása nem homogén. A Szentlélek adományait két csoportba osztja: vannak személyi adományok, és vannak mások hasznára tevékenykedő adományok. Vezérgondolata: "Ha a Lélek szerint élünk, viselkedünk is a Léleknek megfelelően" (Gal 5,25). "Mostantól fogva komolyabban fontoljuk meg, hogyan kell meghallgatnunk, illetőleg inkább méltatlankodva eltaszítanunk ezeknek a gonosz szellemeknek sugallatait. Fordítsuk el fülünket, ne hallgassunk a vére és arra a bölcsességre, amelyet a test és a vér mutat nekünk . . . Azokat a gondolatokat pedig, amelyek az igazságra intenek bennünket, igazi áhítattal fogadjuk, legyünk hálásak Isten felénk közeledő jóságáért" (Sermo 23 de div. n. 6.). Megkülönbözteti az anyagi szellemet, az ördögöt és a test és világ szellemét. Ez utóbbi nem az ördögtől indul, hanem az embertől: a gyönyörből, a hiúságból és a keserűségből: elpuhultság, harag, türelmetlenség, irigység stb. – Az anyagi szellemben Isten lelke nyilatkozik meg: hogy fenyítsük testünket, alázzuk meg szívünket, növeljük az erényeket, s őrizzük meg lelkünk egységét. A Szentlélek belső tanúságtétele minden körülmények között biztosan vezeti az embert (vö. Sermo de div. 24. és uo. 26. n. 3; Sermo super Cant. 32. n. 5–7., uo. 76.; De consid. 1. 2. n. 20.).

Szent Viktor-i Richárd (+ 1173)

Számára a szellemek megkülönböztetése nagyon fontos erény. Meg tudja akadályozni, hogy egy erény bűnné változzék. Ez sok feladatot ad a léleknek (vö. Benjamin minor 66, n. 68–70). Az igazi önismeret előkészít Isten ismeretére és a szemlélődésre is.

A XIII. sz.-ban a szerzetesség erősen a lelkipásztorkodás felé fordult. Magyarországi Pál írja, hogy a lelkivezetőnek minden területen szüksége van a megkülönböztetés erényére. A domonkos prédikátorok, sőt a misztikusok is, a megkülönböztetésben főleg a lelkivezetővel szembeni engedelmességről írnak. Aquinói Szent Tamás az erényekről írva beszél a megkülönböztetésről, mely az okossághoz tartozik. Hangsúlyozza azonban, hogy a szellemek megkülönböztetése karizma (*gratia gratis data*), amely segít, hogy megtanítsuk az embereket Isten dolgaira, hogy ez erősítést adjon nekik. Nem tárgyal arról, hogy az indítások honnan jönnek, a megkülönböztetésre sem ad szabályokat. Hangsúlyozott tétele, hogy a bűn az ember akaratából fakad.

A XIV.sz.-ban Friemari Henrik (+ 1340) ágostonos remete jobb osztályozást ad a szellemekről, mint Szent Bernát, de kritériumai nem egészen pontosak. Ez különösen a természetes ösztön leírására vonatkozik.

Sziénai Szent Katalin (1347–1380) Dialógusában karizmának tartja a megkülönböztetést, melynek alapja, mint a szeretetnek is, az alázatosság. Különösképpen fontos minden erény gyakorlásához.

Az angol iskola tanítói közül Richard Rolle (+ 1349) a Discretiőról írt levelében a megkülönböztetést az Istennel valóban megélt érintkezésben a bölcsességgel kapcsolja össze. – Walter Hilton (+ 1396) szerint különös kritériuma, hogy új lendületet ad az áhítatra, az imádságos lelkületre és az erényekre. – Joannes Ruysbroek (1293–1381) írásaiban sokszor szerepel a megkülönböztetés, melyet a tudomány ajándékához kapcsol.

A XV. sz.-ban Kempis Tamás (1380–1471) nem ad új elemet az eddigi tanításhoz; de a neki tulajdonított Krisztus követése III. könyvének 54. fejezetében beszél a természet és a kegyelem különböző megnyilvánulásairól, az 55. fejezetben pedig a bűn törvényéről és a lélek törvényéről. Tanításának összefoglalása: a természet az eredeti bűn után a bűn és a földi dolgok felé hajlik, a természetes értelem nem képes többé teljesíteni a lélek törvényét, nem ismeri azt világosan, mert minden indulata beteg. Nehéz megkülönböztetni a jót a rossztól, az igazat a hamistól, a természet indítását a kegyelem indításától. A természet indításai önmagunkra irányulnak, céljuk mindig az én. Csak a kegyelem képesít a megkülönböztetésre: megmutatja, hogyan tud az ember Isten felé irányulni. Az I. könyv 13. fejezetében (n. 5) mondja el, hogyan tud a lélekbe behatolni az ördögi ösztönzés: eleven képzelődést ébreszt, örömet éreztet a szabály elleni cselekedetben, ezzel csábít a beleegyezésre, és lassan lefoglalja az egész lelket. – Sziénai Szent Bernardin (1380–1444) szerint is három forrása van a szellemek megmozdulásának. A fogalmakat egy kicsit kitérítve: a) Isten, b) az angyal (a lélek természetfeletti erényei), c) a sátán (a személyes rosszasság, az ideiglenes szükségletek, bajok, a szenvedés, az öröm, a munka). Mindegyikhez négy szabályt ad. – Jean Gerson (1363–1429) azt állítja, hogy a látomásos és kinyilatkoztatások területén lehetetlen a biztos megkülönböztetés. Szabályai többnyire a tapasztalatból származnak. Számára talán legfontosabb kritérium az egyházi, emberi tekintély. – Pierre d'Ailly bíboros (1352–1420) problémája az igazi és a sátántól származó prófécia megkülönböztetése; ebben a kérdésben csak valószínű megoldást talál. Szerinte csak a Szentírás az igazi kritérium. Korában bizonyos fejlődést jelent logikai következetessége és a kritériumok bizonyossági fokainak reális szemlélete. – Kartauzi Dénes (1402–1471) nem ad pontos meghatározást, de kijelenti, hogy a megkülönböztetés nem más, mint az okosság. Négy ösztönt vagy belső mozgatót különböztet meg: istenit, angyalit, sátánit és természetet. Ezekben tévedhetetlen megkülönböztetést csak a Szentlélek ajándéka tud adni.

A XVI–XVIII. század. A szellemek megkülönböztetésének modern felfogása

Ebben a korszakban a megkülönböztetésről többnyire csak futólag és több más dologgal kapcsolatban beszélnek. Itt meg lehet említeni La Reguera, de la Puente, Álvarez de Paz, Rossignoli, Sarnelli és Scaramelli nevét. Mindegyiknél nagyobb jelentőségű azonban, "accurassimus omnium", a ciszterci Bona bíboros (+ 1674). Az elméletet a többiek nem tudták tovább fejleszteni, a még élő hagyományt dolgozzák fel. – Közülük magasan kiemelkedik Loyolai Szent Ignác, aki a Lelkigyakorlatok című könyvében a

szellemek megkülönböztetését olyan különleges kegyelemnek tekinti, amelynek elérésére irányul minden lelkigyakorlat. Ez a gondolat vitathatatlan befolyással van az egész következő hagyományra.

Loyolai Szent Ignác (1491–1556)

A Jézus Társasága atyái összegyűjtötték Szent Ignácnak és első társainak sok kijelentését, és teljes mértékben fényt derítettek a szellemek megkülönböztetésére egy személyes tapasztalatban, amely rendkívüli jelentőségű a Lelkigyakorlatok eredetére és összeállítására. Ez a jelenség egészen új volt egy bűnös katona számára, és arra indította őt, hogy lelki könyvek olvasásába kezdjen. Később, Manrészában ezek a mély lelki megrendülések súlyos válság szélére sodorták. Ez felkeltette benne a kérdést: hogyan tudott belépni lelkébe ez a súlyos kísértés? S egy másik kérdés is támadt benne: hogyan tud Isten az ő lelkiismeretével úgy bánni, mint egy tanítómester a tanítványával? Később egy híres víziójában megkapta a döntő megvilágosítást. Kezdte egészen más szemmel nézni az élet és a lélek dolgait, megkülönböztetni és megtapasztalni a jó és rossz szellemeket. Ettől kezdve közölte leveleiben azokat az elmélkedéseket és lelkigyakorlatokat, amelyekben különleges kegyelmeket és a szellemek megkülönböztetésének hatékony ajándékát kapta. Kivéve a rossz angyalról mondott megjegyzését: "Hiszen a sátán is a világosság angyalának teteti magát" (2Kor 11,14), szabályainak megírása közben a szent egyszer sem idézi a Szentírást. Forrásai: a szentek életének egy gyűjteménye és Szászországi Ludolf Vita Christi című műve, Szent Jeromos és Szent Bernát műveinek néhány kisebb részlete és végül a Krisztus követése, amelynek hatása Szent Ignácra igen erős lehetett. Eredetiségét nehezen lehetne bizonyítani; de biztosan eredeti a megkülönböztetés és a választás pontos megjelölésében. A Lelkigyakorlatok határozottan sürgetik, hogy minden helyzetünkben a mi Urunk Istenünk dicsérete és dicsősége legyen az irányunk. A szellemek megkülönböztetése is arra szolgál, hogy az isteni akaratot tudja keresni és megtalálni. A jó választás első szabálya a szeretet. Ez indít és készítet a választásra, és fölülről, Isten szeretetéből fakad. Megadja a léleknek azt a különleges érzékenységet különböző belső indításokkal szemben, hogy cselekedete jó és tiszta legyen, hogy a lélek olyan legyen, mint egy mérleg kiegyensúlyozott nyelve, és arrafelé mozduljon, ami Isten dicsőségére és dicséretére szolgál.

Giovanni Bona bíboros (1609–1674)

De Discretionem spirituum című műve Rómában jelent meg 1671-ben. Tapasztalatai egy lelkivezető hosszú éveken át gyűjtött meglátásaiból, teológiai tanulmányaiból s a monasztikus szerzetes eszményvilágának megéléséből fakadnak. Tehát nem megtérő bűnös, mint Szent Ignác. – Kiindulópontja a megkülönböztetés a gratia gratum faciens és a gratia gratis data (a szentté tevő kegyelem és az ingyen, a közösség javára adott kegyelem) között (1Kor 12,4–11). A karizmákról beszélve kortársaival együtt azokat a karizmákat sorolja fel, melyek mások üdvösségére hasznosak. A szellemek megkülönböztetését így írja le: "Különleges belső indítás ez, hogy különbséget tegyünk a különféle lelki mozdulások között, hogy milyen lélektől

származnak, jótól-e vagy rossztól." Bona bíboros azt állítja, hogy van szerzett megkülönböztetés, mely nem gratis data, hanem indirekt módon a hagyomány és a szentek közösségének megtapasztalásából származik. Legáltalább tizenkét értelmét találja a Szentírásban a spiritus, a szellem szónak, kezdve a Szentlélektől egészen a belső sugallatig, ösztönzésig, mozgatásig. Ezek eredményezik, hogy valamit tegyünk vagy ne tegyünk. Így a jó és a rossz osztályozása nem az erkölcsi törvényre való egyszerű utalással történik, hanem az ezeket létrehozó tényezők (Isten Lelke, a sátán lelke, az ember lelke) által. Isten indítása mindig jó, a sátáné mindig rossz, az emberé pedig vagy jó, vagy rossz, vagy közömbös. Bonáról mondják, hogy a szellemek megkülönböztetése területén az ő műve rendelkezik a legtágabb horizonttal.

Scaramelli Discernimento degli spiriti (1753) című munkája e témában talán a legismertebb mű, de nem mondhatjuk eredeti írásnak. Benne kiemelkedik a jó és rossz szellemek felsorolása. E téma irodalmában a XX. sz. közepéig ez a legteljesebb mű.

A szellemek megkülönböztetése a XX. században

Krisztus Egyháza sem tudta elkerülni az emberi szokások, hagyományok, tanítások és magyarázatok mindig erőteljesebb kialakulását. Külsőséges alapokra csúsztatva a megkülönböztetést. Ez sok harcot, szenvedést sőt szakadást is eredményezett. A megkülönböztetés kritériumai között mindig döntőbb lett az Egyház tekintélye, és ez a tisztségeket viselő, oktató és vezető személyekre, a lelkivezető személyére hárult. Túlságosan nagy szerepe lett a nem egészen tisztán látott alázatosságnak és engedelmességnek, s az ezek nyomán kialakuló hagyománynak. – Az Egyházban az igazi, megváltoztathatatlan hagyomány mellett sok emberi vonal kezdett kialakulni. Ez már a népvándorlás korában kezdődött, és az Egyház növekedésével tovább folytatódott a különböző nemzetek között. A földkerekség egész területére kiterjedő missziós tevékenység révén azonban már fenyegetővé vált. Így a kontinensek népei s azok szokásai révén más megvilágításba kerültek a "nyugati" Egyház különböző szokásai, magyarázatai és hagyományai. Mindezzel alig törődött ez a "nyugati" Egyház. De világossá vált, hogy a deduktív, az alapelvekből kikövetkeztetett megkülönböztetés lehet helytelen, s jelentőssé válhat az induktív módszer, az egész emberiség tevékenységének, szokásainak, normáinak ismerete. Mindezekből a megkülönböztetésnek egy új módja következik.

A szellemek megkülönböztetésének új átgondolásában nagy szerepe van a *hálás emlékezetnek*. Ez becsüli és tiszteli a múltból felénk áramló igazi hagyományt, de nem engedi, hogy a hagyományok belénk csontosodva abszolút értékűek maradjanak. A hálás emlékezet tesz képessé egyetemes eucharisztiaira, alkotó szabadságra és hűségre, Isten önközlésének hívó elfogadására. Az így kialakuló Egyházban olyan hit születik meg, amely a szeretett Egyházban látja megtestesülve a jó és rossz megkülönböztetésének alapját, a hűség, az alkotó szabadság, a "gyengék üdvösségére" figyelő

tekintély és vele a bizalom biztosítékát. Itt alakul ki a keresztény lelkiismeretben az igazi kritikai érzék.

A mai pluralista és irány nélküli társadalomban olyan megkülönböztetésre van szükség, hogy igazi keresztény lelkiismeret alakuljon ki. A Krisztusba vetett hit vidám, hálás, alázatos elfogadása annak, akit az Atya küldött, és aki életünk, utunk és igazságunk, s akivel szemben igaz a mi elkötelezettségünk. – Így kell látnunk Krisztus harcát a megcsontosodott és elabszolútizálódott szokásokkal, emberi hagyományokkal, emberi vezetésekkkel szemben. Szent Pál, ez a hűséges farizeus is tisztán meglátta, hogy a krisztusi hit törést jelent a zsidó hagyományokkal szemben, amelyeket nem szabad a megtérő pogányokra kényszeríteni. – A mai harmadik világ sok szempontból ugyanígy áll szemben Krisztus Egyházának sok emberi hagyományával. – A lelkiesség történetében láthattuk a nagy lépést, hogy a megkülönböztetés nem habitus, hanem cselekedet. Meghatározói a cselekedet tárgya, célja és körülményei. Aquinói Szent Tamás számára alig van abszolút határjelölő norma, kivéve a tízparancsolat első tábláján lévő követelményeket. A második tábla parancsai az emberek közötti igazságosság rendjét határozzák meg, a ma előttünk legtisztábban álló alapelveket: senkivel szemben sem szabad jogtalanságot elkövetnünk, mindenkinek legyen meg a neki kijáró joga. Az igazság meghatározásai változhatnak (I–II q. 100, a.8). Ugyanígy fogalmaz a nagy moralista Liguori Szent Alfonz is: A természetes erkölcsi törvény parancsai nem mind abszolútak, és időhöz kötött formulázásai miatt epikiát is megengednek. (Az epikia a törvény értelmezésének egyik módja.)

A megkülönböztetés mai kritériumai

Az előzőekben már láttuk, melyek azok a kritériumok, amelyek alapján a jót és a rosszat megkülönböztetjük. Láttuk azt is, hogy ezek a kritériumok a századok folyamán a hagyományos alapokra épülve mind számosabbak lettek. Irányukat, értéküket, bizonyító erejüket azok a habitusok, készségek adják, amelyekből a megkülönböztetés cselekedetei fakadnak. A mai kritériumok tisztábban mutatják a cselekvő ember erkölcsileg új vonásokat éreztető egyéniségét, a világ Megváltójának nagy művébe jobban beleolvadó közelségét és az embertestvér felé kitérő együttérzés, az igazságosság és tevékeny szeretet önzetlen felelősségét.

A következőkben felsoroljuk – bár nem szerves rendszerezésben – a megkülönböztetés mai kritériumait:

- a hit Isten közelségének alkotó és megszabadító tényében (hit: Krisztus jóhírének, evangéliumának elfogadása);
- a hit Krisztus húsvéti misztériumában;
- a hit a pünkösdi titokban;
- teljes beilleszkedés a hit egészen tágra nyíló, az egész életet átfogó távlataiba;
- a hűség Istenhez a történelem múltat, jelent és jövőt összefoglaló dimenzióiban;

- a világra kitáruló étosz (a világ: az ismereteink által megismert jelen pluralisztikus, senkit ki nem záró, semmi megkülönböztetést el nem fogadó emberiség; – étosz: az erkölcsi alapelvekből, készségekből fakadó cselekedetek; – etikus: az ezen cselekedetekből fakadó magatartás jelzője);
- a készség, hogy magunkat Krisztus és országa szolgálatára rendeljük;
- a hívő reménység (remény: Krisztusba vetett hitünk tételeinek földi és halál utáni értelmes és biztonságos várása);
- nyitottság a világra;
- hívő tevékenység a világban:
 - szerető és tevékeny hála,
 - felelősségtudat,
 - a lélek készsége a vidámságra,
 - alkotó tevékenység,
 - a másik ember szerető megismerése,
 - megkülönböztetés nélküli érintkezés az emberekkel,
 - a béke szeretése és a békére törekvés,
 - szerető képesség a megkülönböztetésre.

Nemesszeghy Ervin

A JÓ ÉS ROSSZ INDÍTÁSOK MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE

Amikor Szent Ignác a szellemek megkülönböztetéséről szól, akkor a jó és rossz indítások megkülönböztetésének témáját nem az etika vagy a morális teológia, hanem a lelki élet szempontjából közelíti meg. Nem azt keresi, hogy egy emberi tett (actus humanus) erkölcsileg mikor jó és mikor rossz, hanem feltételezi, hogy az Istennel személyes viszonyban álló embert jó és rossz szellemi hatások érik, és ha ilyen hatások alatt szabadon cselekszik, akkor azok jó vagy rossz tettek lesznek, függetlenül attól, hogy erkölcsileg milyen tetteknek minősülnek. Ha például valaki a rossz szellem befolyására olyan sokat böjtöl vagy virraszt, hogy egészsége tönkre megy, vagy ellenkezőleg túl sokat pihen, lehetséges, hogy tettének erkölcsi minősítése föl sem merül közvetlenül, mégis a belső indítást rossznak kell tartani. Mindezt egyszerűbben úgy is kifejezhetjük, hogy a rossz szellem sokszor a jónak a látszata alatt kísért, és ellenkezőleg a jó szellem többször olyanra indít, ami látszólag "rossz", "nehéz", "közönséges" vagy "tisztázatlan" (vö. ApCsel 10,14).

Szinte mindennapos tapasztalat a lelki életben, hogy ámtításnak, illetve önámításnak lehetünk áldozatai. Ezért fordít Szent Ignác oly nagy gondot arra, hogy a lelki élet ezen buktatóit felfedje.